

**OILALARDAGI PSIXOLOGIK MUOMMOLARNING BOLALAR
TAQDIRIGA TA'SIRI**

Abdreimova Jamila Xasanovna

Taxtako'pir tumani 12-sonli maktab amaliyotchi psixologi

Annotatsiya: Oila – inson o'z baxti va saodati, orzu-havaslari, maqsadmuddaolarini mushtarak qilgan, o'zini inson sifatida idrok etib hayot nashidasini suradigan muqaddas makondir. Oila – ijtimoiy institutlarning eng qadimgisidir.

Kalit so'zlar: Oila, nikoh munosabatlari, yosh oila, oilaviy muhit, jamiyat, oilaviy muammolar, davlat, ruhiy holat, psixik jarayonlar, muloqot.

KIRISH

Oilaviy muhitning bolalar psixologiyasiga ta'sirida ijobiy va salbiy jihatlarning mavjudligini ko'rsatdi. Ijobiy oilaviy muhitda bolalar o'zlarini xavfsiz va baxtli his qilishadi, bu esa ularning psixologik holatiga, o'ziga bo'lgan ishonchiga va ijtimoiy ko'nikmalariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Oilada sevgi, qo'llabquvvatlash, o'zaro hurmat va ishonch bolalarga o'zlarini erkin ifodalash, muammolarni hal qilish va boshqalar bilan yaxshi munosabatda bo'lish imkonini beradi.

Biroq, salbiy oilaviy muhitda bolalar ko'proq stress, xavotir, depressiya va boshqa psixologik muammolarni boshdan kechiradi. Ota-onalar o'rtasidagi janjallar, oilaviy zo'ravonlik yoki bolaga qarshi yomon muomala, bola psixologiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Salbiy muhitda bolalar o'zini past baholashlari, xavotirli va g'amgin bo'lishlari, boshqa bolalar bilan muloqot qilishda qiyinchiliklarga duch kelishlari mumkin. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, oilaviy muhit bolaning o'ziga bo'lgan ishonchiga, ijtimoiy va emotsional rivojlanishiga bevosita ta'sir qiladi. Oilaviy muhitning bola psixologiyasiga ta'siri, avvalo, oiladagi munosabatlarga bog'liq.

Ota-onalar o'rtasidagi sevgi, qo'llab-quvvatlash va hamjihatlik bola psixologiyasini mustahkamlaydi. Ijobiy oilaviy muhit bolalarga muammolarni hal

qilishni, boshqalar bilan yaxshi munosabatda bo'lishni va o'z his-tuyg'ularini ifodalashni o'rgatadi. Ijobiy oilaviy muhitda bola ko'proq mustaqil bo'ladi, o'zini hurmat qiladi va ijtimoiy muhitda o'zini erkin ifodalaydi. Boshqa tomondan, salbiy oilaviy muhit bola psixologiyasini buzishi mumkin. Ota-onalar o'rtasidagi janjallar yoki bolaga qarshi yomon muomala, bolaning ruhiy holatiga salbiy ta'sir qiladi. Salbiy muhitda bolalar o'zlarini xavfsiz his qilmaydi, o'zlariga past baho berishadi va boshqalar bilan yaxshi munosabatlar o'rnatishda qiyinchiliklarga duch kelishadi. Bu, o'z navbatida, bolalar o'rtasida agressiv xulqatvor, ijtimoiy izolyatsiya va ruhiy muammolarni keltirib chiqaradi. Tadqiqotda olingan natijalar, ota-onalarning bolaga nisbatan tarbiyaviy uslublari va oiladagi munosabatlarning bolalar psixologiyasiga ta'sirini o'rganishda muhim omil bo'lishini ko'rsatdi. Ota-onalar o'z bolalariga qanday munosabatda bo'lishlari, ular bilan qanday aloqada bo'lishlari bola psixologiyasida uzoq muddatli o'zgarishlarga olib kelishi mumkin.

Oila muammosi azaldan insoniyatning diqqat markazida bo'lib kelgan. Chunki oila mustahkamligi jamiyat faravonligining asosiy negizidir. Shu sababli Respublikamiz rahbariyati har bir xonadonning tinchligini, oilalarda farzandlarning baxtli, barkamol o'sishini ta'minlashga qaratilgan qator tadbirlarni amalga oshirmoqda. O'zbekiston Respublikasi prezidenti Sh.Mirziyoyev aytganlaridek Oila kichik vatan, oila tinch bo'lsa, baxtli bo'lsa, vatan tinch bo'ladi. Darhaqiqat jamiyatning kuch-qudratini ta'minlaydigan eng oliy qadriyat oilaning tinchligi va mustahkamligidir. Bizga ma'lumki yurtimizda oila, nikoh masalalari azal azaldan qadrlanib kelinadi. Bu muqaddas qadriyatlar hozirgi davrgacha ham o'z qadr-qimmatini yo'qotgani yo'q. Oilalarning jamiyat hayotida tutgan o'rni va ro'li beqiyos, chunki har bir shaxs tarbiyasi avvalo kichik bir vatan oiladan boshlanadi.

Hozirgi rivojlanayotgan jamiyatga har tomonlama sog'lom, barkamol, yetuk shaxslar kerak. Bunda jamiyatda oilaning rolini oshirish uni yanada mustahkamlash, oiladagi sog'lom ijtimoiy-psixologik muhitni yaratish, yosh oilalardagi muammolar yuzasidan tadqiqot olib boorish asosiy muammolardan biri hisoblanadi. Shu o'rinda aytishimiz kerakki, O'zbekiston Respublikasi Konstititsiyasining 63-moddasida oila jamiyatning ajralmas bo'g'ini ekanligi e'tirof etilgan: Oila jamiyatning asosiy

bo'lg'inidir hamda jamiyat va davlat muhofazasida bo'lish huquqiga ega.

Yosh avlodni yetuk shaxs qilib tarbiyalash ularni hayotda o'z o'rnini topishlari uchun zarur shart-sharoitlar yaratish uchun albatta, jamiyatdagi endi tarkib topayotgan yosh oilaga e'tibor qaratish lozimdir. Oila – inson o'z baxti va saodati, orzu-havaslari, maqsadmuddaolarini mushtarak qilgan, o'zini inson sifatida idrok etib hayot nashidasini suradigan muqaddas makondir.

Oila – ijtimoiy institutlarning eng qadimgisidir. Insoniyat boshidan kechirgan tarixiy davrlarning qanchalik turfa va murakkab bo'lishiga qaramay, ayniqsa, XIX va XX asrlarda ro'y bergan buyuk o'zgarishlar va islohotlarga dosh bera olgan ushbu maskan o'z tizimi, tarkibi va jamiyat oldida turgan majburiyatlarini bajarishi nuqtai nazaridan sog' omon saqlanib qolgan tuzilmadir. Oilani insonlar tashkil etgani va undagi hayot- mamotni ular o'rtasidagi o'zaro munosabatlar tashkil qilishini hisobga oladigan bo'lsak, uni sof psixologik jarayonlar maskani ham deb atash mumkin.

Respublikamizda keyingi yillarda oila-nikoh munosabatlari o'zgarib bormoqda. Bu boradagi o'zgarishlarga:

- 1) oilaning jamiyat oldidagi funksiyalarining o'zgarib borishi;
- 2) oila a'zolari sonining va tug'ilishning kamayishi, murakkab ko'p oilali tipdan, alohida mavjud bo'lgan oilalar tipiga aylanib borayotganligi;
- 3) oilaviy munosabatlar tizimida er-xotin funksiyalarining va oilaviy rollar haqidagi ijtimoiy tasavvurlarning o'zgarib borayotganligi;
- 4) ayollardagi reproduktiv ustanovkalarining o'zgarib borayotganligi kabilarni kiritish mumkin.

Ma'lumki, insoniyat jamiyat taraqqiy etib borgan sari odamlarning o'zlari ham, o'zaro munosabatlar ham, ayniqsa shaxslararo munosabatlar orasida eng samimiy, eng yaqin bo'ladigan oilaviy munosabatlar ham takomillashib, o'ziga xos tarzda murakkablashib boradi. Sababi hozirgi zamon fan-texnika taraqqiyoti, ishlab chiqarish munosabatlari, vositalari, qishloq xo'jaliklari, sanoat ishlab chiqarish, umuman xalq xo'jaligining barcha jabhalarida yangi texnologiya, texnik jarayonlarning jadal joriy etilishi bevosita shu jarayonlarning yaratuvchisi,

ishtirokchisi bo'lgan inson omiliga, inson shaxsiga o'ziga xos yangicha talablar qo'yimoqda. Ishlab chiqarish munosabatlari, jamiyat taraqqiyoti bir tomondan, odamlarning o'zlarida ro'y berayotgan ijtimoiypsixologik, fiziologik va boshqa o'zgarishlar o'zaro muloqat munosabatlari doirasining ma'lum darajada chegaralanib qolishiga, ularda o'tmishdoshlarimizda kuzatiladigan tabiiylikning ma'lum darajada buzilishiga va oqibatda inson ruhiyatida mumkin qadar hissiy, emotsional zo'riqishlarning yuzaga kelishiga asos bo'lmoqda. Bularning ta'siri oilaviy hayot va undagi psixologik iqlimda o'z ifodasini topadi. Maxsus adabiyotlarda yozilishicha va o'tkazilgan tadqiqot natijalaridan kuzatilishicha, so'nggi 100 yil ichida odamlarda kuzatiladigan akseleratsiya jarayoniga ko'ra ularning jinsiy, fiziologik balog'atga etishi 2-3 yil ilgarilab ketgan. Bundan 100 yilcha oldin yoshlarni jinsiy balog'atga etish davri 15-16 yoshga to'g'ri kelgan, hozir esa bu holat o'rtacha 12-13 yoshlarga to'g'ri keladi.

Ilgarigi o'smirlar 15-16 yoshlarida oilaviy hayotga etuklik talablaridan biri bo'lmish jinsiy etuklikka, balog'atga etar ekanlar, ular aksariyat hollarda shu yoshga kelib o'sha davrlar uchun xos va lozim bo'lgan, unchalik murakkab bo'lmagan de'qonchilik, chorvachilik, hunarmandchilik sir-asrorlaridan deyarli boxabar bo'lganlar (chunki u vaqtlarda bolalarning odatda 13-14 yoshida shogirdlikka berishgan), o'sha davrdagi ishlab chiqarish munosabatlari va texnologik jarayonlar ulardan maxsus yoki oliy ma'lumot talab qilinmagan, 2-3 yil ustoz ko'rgan shogird 16-17 yoshida o'zi ish yuritadigan mutaxassisga aylangan. Mabodo u shu vaqtda oila quradigan bo'lsa, o'z hunari orqali me'nat qilib o'zini va oila a'zolarini iqtisodiy jihatdan ta'minlay olishi mumkin bo'lgan. Bundan tashqari, u vaqtlardagi 18-20 yoshli yigitmahalla -ko'yda, jamoatchilik orasida ma'lum darajada ijtimoiy etuk shaxs sifatida qabul qilingan, turli tadbirlar, marosimlarda etuk ishtirokchi sifatida qatnashishi mumkin bo'lgan, ya'ni uning ijtimoiy jihatdan balog'atga etganligi jamoatchilik tomonidan tan olingan.

Shaxsning oila va jamiyat oldida o'ziga xos mas'uliyatni his qilishi esa uning psixologik etukligi alomatlaridan biri bo'lib xizmat qilgan. Endi shu xususiyatlarning bugungi kun yoshlarida ko'rib chiqaylik. Ular 12-13 yoshlarida

jinsiy (fiziologik) etuklikka erishadilar, biroq ular biror -bir kasb-hunar egasi bo'lib, mustaqil ishlab o'zini va oilasini iqtisodiy jihatdan ta'minlay oladigan bo'lishi uchun avvalo maktabni bitirishi, yoki 9 yil maktabda, 3 yil kollej yoki litseyda o'qishi zarur bo'ladi. 12 yillik barcha uchun majburiy ta'limdan so'ng yoshlarimizning ma'lum bir qismi o'qishni oliy o'quv yurtida davom ettiradi. Bundan ko'rinib turibdiki yoshlarimizning iqtisodiy mustaqillikka erishishlari ularning ma'lum qismi uchun 20-21, boshqalari uchun 23-25 yoshga to'g'ri keladi. Bundan tashqari odamlarning kundalik hayoti o'zgarib, kiyinishga, maishiy buyumlarga moddiy farovonlik darajasiga bo'lgan ehtiyoji ham ortib bormoqda. Har qanday jamiyat taraqqiyotida oilaning, oila mustahkamligining o'rni beqiyosdir. Chunki tirik organizmning salomatligi uni tashkil qiluvchi har bir hujayraning sog'lomligiga bog'liq bo'lganidek, oila ham davlat, jamiyat deb atalgan butun bir organizmni tashkil etuvchi hujayradir.

Shuningdek, jamiyat taraqqiyotining kutilgan darajaga chiqa olmasligi uning taraqqiyotiga to'sqinlik qiluvchi uni inqirozga olib keluvchi kuchlarning yuzaga kelishida oilaning hissasi kattadir. Chunki nosog'lom, noqobil va nizoli oilalar, ajrashishlar sonining ortishi, jamiyatgaturli iqtisodiy, ijtimoiy ziyon etkazishi bilan birga bunday nosog'lom psixologik muhitda, nizo-janjalli, o'zaro mehr-oqibatsiz muhitda dunyoga kelgan, shakllangan bola keyinchalik nafaqat otaonasi, aka-ukalariga nisbatan mehr-oqibatsiz, balki atrofdagilarga, qolaversa o'zi yashagan jamiyatga nisbatan mehr oqibatsiz bo'lib, shafqatsiz, zolim, xudbin jamiyat yurt manfaatlariga zid har xil tashqi kuchlar ta'siriga oson beriluvchan shaxs bo'lib shakllanishi, shu asosda esa o'z oilasi, o'z xalqi, o'z yurti uchun xavfli insonlarning etishib chiqishiga ham asos bo'lishi mumkin.

Demak, oilaning mustahkamligi jamiyatning iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy, milliy xavfsizligini, uning ravnaqi, taraqqiyotini belgilovchi hal qiluvchi omil hisoblanadi. Oila psixologiyasigadoir eng muhim bilimlarni berish va ular asosida tegishli malakalar va ko'nikmalarni shakllantirib, yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash bugungi kunning muhim vazifalaridan biridir.

Ekspertlar ta'kidlashlaricha, MDH mamlakatlarida yosh oilaning eng katta

muammo to'rtta xususiyatga ega:

1. Yosh oilalarga moddiy va ma'naviy xavfsizlikning etarlicha darajasining yo'qligi. Shunday qilib, bugungi kunda yangi turmush qurgan juftliklar umumiy davlatga nisbatan 2 barobar kamroqdir.

2. Yosh oilalarning ijtimoiy muammolari, oilaviy hayotni tashkil etish, o'z yashash joylarini sotib olish va hokazolarni talab qilish bilan bog'liq bo'lgan moliyaviy va moddiy ehtiyojlarning ortishi hisoblanadi.

3. Turmush o'rtoqlarni ijtimoiylashtirish davri (ta'lim, ish joyi). 5. Yosh oilada psixologik moslashish. Shunday qilib, oilalarning 18% mutaxassislariga psixologik maslahat berishga muhtoj. Albatta, yosh oila borasidagi eng muhim masalalardan biri – yoshlarning o'zaro munosabatlari va ularning yangicha munosabatlar tizimiga ko'nikishi masalasidir. Chunki romantik sevgi, bir-birini yoqtirish bosqichidan o'tgan yoshlarning endi yangi oilaviy hayot tamoyillari asosida kundalik hayotni boshdan kechirishiga muayyan qiyinchiliklar bo'lishi tabiiy. Yigit-ku o'z uyida, otanasi yaratib bergan sharoitda yashaydi. Moslashuv jarayonidagi qiyinchiliklarning eng og'iri kelinchakning bo'yniga tushadi. U boshdan kechiradigan muammolardan biri esa – yangi oila a'zolari bilan muomala maromlarini to'g'ri o'rnatishdir. To'g'ri, to'ydan keyin turkona, o'zbekoana urq-odatga ko'ra qizning onasi va uning yaqin qarindoshlari kelinchakni “yo'qlaydi”, ya'ni, pishir-kuydir qilib, qiz o'z xonadonida suygan taomini pishirib, yangi kelin tushgan xonadonda dasturxon yuboriladi. Albatta, bu kabi azaliy urf-odatni asosida yotgan muhim sabablar bo'lib, birinchisi, yangi muhitga tushib qolgan qiz bu erdagi issiq-sovuqqa tez ko'nikib ketolmasligi, taom tanavvul qilishda keskin o'zgarish bo'lmasligi uchun to ko'nikkuncha, bir necha kun o'z xonadonidan ovqat yuborish va shu orqali uni “yupatish” bo'lsa, ikkinchi ma'nosi – ota-ona qizini unutmaganligi, hanuz unga mehrli munosabatda ekanliklarini izhor qilishdir. Bu kabi munosabatlarning saqlanishi qisman bizning hozirgi sharoitimizda ham o'zini oqlaydi, lekin yo'qlov bahonasida tog'oralarda ovqat-oziqning xadeb kuyov uyiga jo'natilishi, ortiqcha dabdabalarga yo'l qo'yilishida umuman mantiq yo'q. Chunki hozir ko'pchilik onalar oila yumushidan tashqari davlat va jamoat muassasalarida xizmat qiladilar. Ular uchun bunday

tashvishlar ortiqcha, ikkinchidan, qizlar ilgarigiday juda erta turmush qurmaydigan va o'qish, ish bahonasida turli taomlarni eyishga yoshlikdan o'rgangan sharoitda ularning oshqozonlari yangi xonadonda ham birday ishlayveradi. Ya'ni, yosh oilaning mustahkam bo'lishiga rahna soluvchi omillardan biri hisoblanmish ortiqcha ovoragarchiliklar, dabdabali tushliklarning ikkinchi xonadonga yuborilishi bugshungi taraqqiyot bosqichida biroz erish tuyulishi tabiiy. O'tkazilgan tadqiqotlardan yana shu narsa ma'lum bo'lmoqdaki, yosh oilaning tinchlik-totuvchilikda yashashiga halaqit berayotgan sabablardan biri – qaynonalar bilan yangi kelinchakning tez kirishib, til topishib keta olmayotganligi. Bu ham oilaviy munosabatlar borasidagi muammolardir. Chunki ayniqsa, shahar sharoitida bitta yoki ikkitagina o'g'il o'stirgan ona ko'pincha yangicha munosabatlar tizimiga o'zi ko'nika olmaydi va kelinchakni ham tezroq ko'nikib ketishiga yordam berish choralarini bilmaydi.

Oila hamjihatlikda yashashi o'zaro hurmat qaror topmog' lozim, lekin hozirgi paytga kelib nikoh ajrimlari soni 2021-yilda Respublikamizda 39 000 dan ortiq oilaviy ajrimlar qayd etildi. "Respublika "Oila" ilmiy-amaliy markazi tomonidan nikoh ajrimlarining sabablari o'rganilganda, aksariyat holatlarda bu birinchi o'rinda er-xotinlarning o'zaro kelishmovchiliklari, fe'l-atvorning bir-biriga mos kelmasliklari, rashk, xiyonat, kelin bilan qaynona va boshqa yaqin qarindoshlarning chiqishmasliklari, erkakning zararli odatlarga berilib ketishi (ichkilikka, giyohvand moddalarga va shu kabi), moddiy qiyinchiliklar (asosan erning ishlamasligi, mustaqil oilani boshqara olmasligi), qudalarning to'ydan keyin o'zaro kelishmay qolishlari, erning daraksiz ketib qolishi kabilar qayd etiladi."

XULOSA

Xulosa qilib aytganda oilada sog'lom psixologik muhitning yaratilishi, sog'lom turmush tarzini rivojlantirishda katta ahamiyat kasb etadi. Sog'lom psixologik muhit er va xotin o'rtasidagi psixologik jihatdan yetilganlik hamda ijtimoiy jihatdan tayyorlik asosida shakllanadi. Sog'lom turmush tarzining oilaviy muhitga ta'siri ham katta hisoblanadi. Chunki har bir oila a'zosi sog'lom turmush tarziga rioya qilsa, to'g'ri ovqalansa, sport bilan shug'ullansa ushbu jarayonlar

ularda psixosomatik o'zarishlarni keltirib chiqaradi. Ya'ni ularning sog'lom turmush tarziga rioya qilishi mental psixologik holatini yaxshilaydi. Sog'lom turmush tarzi oilaviy muhitning ijtimoiy psixologik jihatdan o'zgarishiga ta'sir o'tkazadi. Sog'lom munosabatlar sog'lom turmush tarzidan boshlanadi. Ushbu holatlar oiladagi ijtimoiy psixologik jarayonlarga katta ta'sir o'tkazadi. Oilada sog'lom turmush tarzini rivojlantirishda sog'lom psixologik muhitning ijtimoiy psixologik ahamiyati ushbu jarayonlarning sinxron ravishda tashkil qilganligiga bog'liq hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Shavkat Mirziyoyev «Oila kichik vatan, oila tinch bo'lsa, baxtli bo'lsa, vatan tinch bo'ladi» Xabar.uz 22.01.2018
2. V.M.Karimova. Oila psixologiyasi: Darslik. Pedagogika oliygohlari talabalari uchun // Muallif: - T.: -Fan va texnologiya, 2008. - 170 b.;
3. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, - T. O'zbekiston 2014
4. Kamolova, S. (2021). Umuminsoniy qadriyatlar asosida talabalar dunyoqarashini shakllantirishning uzluksizligi. Jurnal Pedagogiki i psixologii v sovremennom obrazovanii, (1).
5. Kamolova, S. (2021). Ta'lim jarayonida interfaol usullardan foydalanishning afzaliklari . Jurnal Pedagogiki i psixologii v sovremennom obrazovanii, (2).
6. Sh., Kamolova, Yaxshieva, M Sh., Eshonkulov, E. S., Jumartova, U. U., & Urazoliev, X. A. (2015). Formirovanie nauchnogo mirovozzreniya studentov. In Aktualnye zadachi pedagogiki (pp. 184-186).